

AİLƏDAXİLİ MÜNASİBƏTLƏRİN UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA ROLU

Məqalədə ailədaxili münasibətlərin uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında rolundan danışılır. Ailədaxili münasibətlərin fərdlərin psixi və fiziki sağlamlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdiyi vurğulanır. Ailə daxilindəki münasibətlər uşaqları sağlam şəxsiyyət kimi formalaşdırır. Ailədə valideynlər arasında qarşılıqlı hörmət, sevgi, dözümlülük və fədakarlığa söykənən münasibətlərlə böyüyən uşaqlar sağlam şəxsiyyətlər inkişaf etdirirlər.

Məqsəd – uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına ailə mühitinin təsirini öyrənmək, onların inkişafına təsir edən ailədəki konfliktləri aradan qaldırmaq, uşaqların yanında mübahisə etməmək və ailədə xoş, söz-söhbətsiz, ixlafsız ünsiyyət yaratmaqdır.

Metodologiya – ailədə qarşılıqlı münasibətlər və onun uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri ilə əlaqədar klassik və müasir psixologiyada irəli sürülən yanaşma və ideyalar, şəxsiyyət keyfiyyətlərinin inkişafı ilə bağlı problemlərin tədqiqi əsasında işlənən nəzəriyyələr təşkil edir.

Tədqiqatın nəticələri – uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən ailə tərbiyəsi, valideyn-övlad və valideyn münasibətləri təhlil olunmuş, müsbət və mənfi nəticələr müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: ailə tərbiyəsi, ailədaxili münasibətlər, valideyn-övlad münasibəti, ər-arvad münasibəti, şəxsiyyətin formalaşması, uşağın təlim-tərbiyəsi

Giriş

Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ailədaxili münasibətlərin mühüm rolu vardır. Ailə insanın sosiallaşması, tərbiyəsi və psixoloji dəstək almasını, müəyyən həyat tərzi və münasibətlərinin formalaşmasını şərtləndirən instituttur. Ailə ayrıca şəxsiyyətin, eləcə də bütövlükdə cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynayır. Ailə psixoterapevtik mühitdir. İnsanlar dərdlərini, kədərlərini ailədə unudurlar. Ailə, uşağın ictimailəşməsində ən vacib və təsirli rolunu öz üzərinə götürmüş bir sosial qrupdur. Ailədəki sosiallaşma təməli olub, fərdin daha sonra digər qruplarda öyrəndikləri bu təmələ görə formalaşır. Ailədəki sosiallaşmanın əhəmiyyəti yalnız körpəlikdə və uşaqlıqda deyil, yeniyetməlikdə də davam edir. Hər hansı bir səbəbdən ailənin bütövlüyünün pozulması və ya ailə daxilində qeyri-kafi qarşılıqlı əlaqə sosiallaşma prosesini əhəmiyyətli dərəcədə maneə törədir və uşağın səhv və ya qeyri-kafi bir şəkildə ictimailəşməsinə səbəb olur. Sosiallaşma prosesinə mənfi təsir göstərməsinə səbəb olan ailə quruluşunu araşdırmaq lazımdır. Çünki sosiallaşmanın müvəffəqiyyəti cəmiyyətin ən təməl daşları olan ailə üzvlərinin modelləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi kimi sosiallaşma üsullarından asılıdır.

Ailədə uşaqların ata-ana ilə ünsiyyət tələbatı çox vaxt təmin olunmur. Valideynlər bəzi hallarda uşaqlarla rəftar və davranış zamanı birtərəfli iştirak edirlər. Valideynlərdən

birinin uşağı əzizləməsi,yaxud da ona” hələ uşaqdır düzələr” deməsi uşaqların ailədəki tərbiyəsinə mənfi təsir göstərir. Çünki, ailənin tərbiyə imkanları valideyn və uşaqların qarşılıqlı əlaqəsi ilə müəyyən olunur. Bu baxımdan ailədə intizam tərbiyəsi çox vacibdir.Ailədə uşaqların həddindən artıq əzizlənməsi buna mane olur.

Valideynlərin qarşılıqlı münasibətlərinin uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri. Hər uşaq doğularkən fərqli irsi xüsusiyyətlərlə doğulur. Ətraf mühit faktorları və valideynlərin münasibətləri onların şəxsiyyətlərini formalaşdırır. Fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq tərbiyə alan uşaqlar özlərinə güvənən şəxsiyyətlər kimi formalaşırlar.Valideyn münasibətləri tamamlayıcı, ziddiyyətli olmayan və uşaqlara həddindən artıq təzyiq və ya boşluq yaratmayan bir keyfiyyət olmalıdır.Valideynlərin münasibətləri, uşaqların şəxsiyyətini irsi xüsusiyyətləri ilə birlikdə inkişaf etdirən,gücləndirən və formalaşdıran ən vacib amildir. Çox vaxt uşaqların davranışının çoxunun 0-6 yaş arasında qazandıqlarını nəzərə alsaq, burada valideynlərin münasibətlərinin nə qədər vacib olduğunu başa düşmək olar.Ailənin uşağa təsiri uşaq ana bətnində olanda başlayır. Ailənin uşağın doğulmasına və ya ananın doğulacaq körpənin olmasına çox istəksiz reaksiyalarının intensivliyi hissi, hirs, fiziki və zehni yorğunluq, ümitsizlik kimi şüurlu və ya şüursuz olaraq gələcək anaya təsir edir. Hamilə ana davamlı olaraq hirs, məyusluq, narahatlıq hissləri ilə yüklənmişdirsə,aşırı dərəcədə narahat və qorxu içində olarsa, bu həyəcanlar körpəyə ananın qanı və hormonları ilə ötürülmüş olur.Beləliklə, körpəsi hələ bətnindəyəkən ananın duyğuları və reaksiyaları körpəyə təsir göstərməyə başlayır .Valideyn münasibətlərinin ən görkəmli iki xüsusiyyəti "emosional münasibət ölçüsü" və "nəzarət ölçüsüdür"."Emosional münasibət" ölçüsü araşdırıldıqda, uşağı qəbul edən münasibətdən, rədd edilməyə qədər geniş bir şəkildə fərqləndiyi görülür.Eynilə, "nəzarət ölçüsü" məhdudlaşdırıcı münasibətdən tolerant münasibətə qədər geniş bir sahəni əhatə edir. Uşaq isti bir şəraitdə valideyn razılığı almağa istəkli olur və onun sevgisini itirməkdən qorxur. Buna görə də sağlam qarşılıqlı təsir mühitində uyğun davranış qaydalarına uyğun olaraq rəhbər tutularkən,intizam qaydalarına baxmağa ehtiyac yoxdur.Sevgi ilə bəslənmə, uşağın ehtiyaclarına həssaslıqla sinonim şəkildə istifadə edilmişdir. Uşaqda valideyn sevgisi, təhlükəsizlik, aşağı narahatlıq səviyyəsi və yüksək mənlilik hissi yaradır. Fiziki cəzanın tətbiq olunduğu və ya sevgisiz ailə mühitində yüksək narahatlıq səviyyəsi və gərginlik ön plandadır. Cəzalandırıcı ailənin yaratdığı yüksək gərginlik uşağın sosiallaşma oyununun qaydalarını öyrənməsini çətinləşdirir və ya qarşısını ala bilər.İsti, sevgi dolu ailə mühitində olan valideynlər, laqeyd və sevgisiz valideynlər uşaqlarının davranışlarını, xüsusilə aqressiv davranışlarını idarə etməyə kömək edirlər. Təcavüzkarlığı idarə etmək üçün döymək kimi şiddət metodlarına müraciət edən valideynlər həm uşağı məyus edir, həm də daha çox qəzəbə səbəb olan münasibətlər göstərərək ona təcavüzkarlıq nümunəsi nümayiş etdirirlər.Uşaqların sosial və əqli cəhətdən səriştəli bir şəxs olması istənilirsə, valideyn nəzarəti müəyyən dərəcədə tələb olunur. Unutmaq olmaz ki,ictimailəşmənin əsas məqsədi xarici agentlər tərəfindən idarə olunmaqdan daha çox öz-özünə idarəetmə təmin etməkdir.Valideynlərin həddindən artıq azadlığı və həddindən artıq məhdudlaşdırılması sosial inkişafa mane olur.Bir övlad böyütməkdə və valideynlərin uşaqlara qarşı münasibətini müəyyənləşdirməkdə uşağın inkişaf mərhələlərinin xüsusiyyətlərinin nə olduğunu bilmək çox vacibdir.Uşaq böyüklərin kiçik bir modeli deyildir. Uşaqları böyüklərdən fərqləndirən bir çox xüsusiyyətləri var: uşağın ən güclü nümayiş etdirilə bilən gücü və üstünlüyü öyrənmək üçün motivasiyadır.

Uşaq, Montessorinin "zehni udma" dediyi bir qabiliyyətlə doğulur.Mədəniyyətin, adətin, idealların, duyğuların, davranışların və inancların qəbul edilməsi və "mənimsənilməsi",doğum ilə altı yaş arasında " udma zehni "dövründə baş verir. Uşağın öz konsepsiyası, yetkinlərin ona münasibətinin bir əksidir.Bu səbəbdən də valideynlərdən mənfur münasibət, uşağın özünü dəyərsiz hesab etməsi ilə nəticələnir.İstədiyiniz davranışları nümayiş etdirərkən

dəstəklənməyən uşaq, təsdiqlənmiş və təsdiqlənməmiş davranışı ayırd etməkdə çətinlik çəkir. Nəhayət ümidini kəsərək, valideynlərinin razılığını almaq üçün səylərindən imtina edir. Əksinə, istədiyi davranışları göstərdikdə uşağa dəstək olduqda, hansı davranışların olduğunu öyrənir. Bu mühit özünə güvənən və avtonom bir uşaq böyütmək üçün vacib bir şərtidir. (4, s.41)

Valideyn-uşaq münasibətlərinin psixoloji xüsusiyyətləri. Uşaq həyatla əlaqəli bilik və bacarıqları valideynlərindən öyrənir. Valideynlərin körpəlikdən uşağa qarşı münasibətləri dərin və qalıcı izlər buraxır. Valideynlərin uşağa göstərdiyi tarazlı sevgi və qoruma hissi onlarda etibar hissini inkişaf etdirməyə kömək edir. Belə olduqda uşaq insanları sevməyi, onlarla münasibət qurmağı öyrənir. Uşaq valideynlərini təqlid edərək sosial həyata alışı. Ailənin içindən seçdiyi nümunə pis bir şəxsiyyət quruluşuna malikdirsə, uşağın içində pis davranışın yaranma ehtimalı artır. Bu səbəbdən də valideynlərin uşağa yaxşı bir nümunə göstərmələri çox vacibdir. Valideynlər sözlərindən daha çox davranışları ilə uşağa nümunə olmalıdırlar. Ana və ya ata - tamamilə şüursuz - uşağa həddindən artıq həvəs göstərməsi həm ailə həyatının xoşbəxtliyini poza bilər, həm də uşağa mənfi təsir göstərə bilər. Yenidən valideynlərin həyata keçirə bilmədikləri şüursuz istək və davranışlarını uşaqlara qarşı əks etdirmələri nəticəsində uşağın şəxsiyyət xüsusiyyətləri; maraqlarını, istək və bacarıqlarını görməzdən gəlmək uşaqda mənfi hisslərə və davranışlara səbəb ola bilər. Uşağın özünə hörməti, fikirlərinin önəmli olması, sözlərinin dinlənməsi, dəstək və dəyər aldığı bir ailə mühitində inkişaf edə bilməsinə səbəb olur. Valideynlərin uşağı qorxutmadan işbirliyinə əsaslanan onların sağlam ünsiyyət mühiti hazırlaması; uşaqların müsbət düşünən, uyğun, yaradıcı, özünə nəzarət edə bilən bir fərd olmalarına imkan yaradır.

Doğuşdan sonra uşağın ilk sosial mühiti ailəsidir. Uşaq davranış nümunələrini burada tapır, yaşayır və öyrənir. Yaxşı-pis, düzgün-səhv, günah-yaxşı əməllər və digər sosial dəyərlər burada qazanılır. Bundan əlavə, uşağın fiziki ehtiyacları sığınacaq, qoruma, qidalanma, yuxu, geyinmə, oyun təmin edilərkən, güvən, sevgi, müstəqillik, bir qrupa mənsubiyyət, məsuliyyət, işdə uğur qazanma, qeyri-müəyyənlikdən qorunma, qaydaları, hörmət, hüquq və vəzifələri öyrənmək üçün psixoloji və sosial ehtiyac hissini ilk dəfə bu mühitdə öyrənir. Uşağın sevgi potensialı 0-2 yaşlarında daha sürətlə olur. Ömür boyu paylaşacağı bu isti, sevgi dolu hissi ailə mühitindən alır. Bu mühitdə şəxsiyyətin sağlam təməlləri qoyulur. Sevgi ilə böyüyən uşaq həyata etibar etməyi və digər insanlara məhəbbətlə yanaşmağı öyrənir. Əsas etibar hissi belə bir ailə mühitində inkişaf edir, yetkinləşir və ömür boyu davam edir. Fərdlərin ailə daxilindəki qarşılıqlı əlaqəsi uşağın ailədəki mövqeyini təyin edir. Uşaq sosial bir fərd olaraq özü üçün bir model axtarır və bunu ailədə tapır. İlk modellər valideynlərdir. Ailənin təsiri uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında vacibdir. Ailə uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ən vacib ekoloji amildir. Ailədə ana və ata ilə uşaq arasındakı münasibətlərin özəyini təşkil edən "uşaq tərbiyəsi metodları" bu təsiri müəyyənləşdirir. Valideyn-övlad arasındakı qarşılıqlı əlaqə uşağın davranışına və gələcək davranışlarına da təsir edir. Ana-ata-övlad münasibətləri əsasən valideynlərin münasibətindən asılıdır.

Valideyn-övlad münasibətinə təsir edən əsas amillər aşağıdakılardır:

1. Valideynlərin zehinlərində necə bir uşaq istədikləri doğuşdan əvvəl xəyali bir uşaq konsepsiyası formalaşır. Dünyaya gələn uşaq gözlədiklərinə uyğun gəlmirsə, narahatlığın nəticəsi kimi ana və atada uşaqdan imtina münasibəti inkişaf edir.

2. Cəmiyyətin mədəni dəyərləri övladlarının tərbiyəsində valideynlərə təsir göstərir.

3. Götürdükleri valideyn rolundan zövq almaq və vəzifələrini layiqincə yerinə yetirdiklərinə inanan valideynlərin övladlarına qarşı münasibəti, uşaqlarını necə yetişdirməyi bilməyən, özünə inamsız və qeyri-kafi hiss edən valideynlərdən daha müvəffəq və müsbətdir.

4. Övladlarının sayı, cinsi və şəxsiyyət xüsusiyyətlərindən məmnun olan ana və atalar, bu xüsusiyyətlərdən məmnun olmayan valideynlərdən daha uyğun bir münasibətə sahibdirlər.

(4,s.36)

Ailədə uşağın tərbiyəsində ananın rolu kifayət qədər yüksəkdir. Uşağın şəxsiyyəti ananın davranışı ilə müəyyən edilir. Uşaqlar əvvəlcə analarını, sonra atalarını modelləşdirirlər. Daha aydın şəkildə desək, ümumiyyətlə qız uşağı ananı, oğlan uşağı isə atanı model olaraq görür. Modelin uşaq tərəfindən təqlid edilməsinin ən vacib şərti müşahidədir. (5,s.71) Lakin bu, kifayət qədər şərt ola bilməz. Çünki bir çoxlarının davranışı uşaq tərəfindən müşahidə olunur; lakin təqlid edilə bilməz. Uşaq nümunə götürməli olduğunu düşündüyü davranışları seçərkən, özünə görə seçim edə bilər. Model valideynin mənfi davranışı uşaqda böyük bir narahatlığa səbəb olur. Evdə profilaktik və cəzalandırıcı qərarların icrası ataya həvalə olunur. Ata ailədə qorxu və hörmət rəmzi kimi qəbul edilir, bu səbəbdən də patriarxal ailə quruluşunun izləri bu gün də davam edir. Bu vəziyyətdə, ata evə gəldikdə, uşağın gün boyu etdiyi fəsad yalnız ana tərəfindən siyahıya alınmır, həm də atanın uşağı cəzalandırması gözlənilir. Digər tərəfdən ailələrdə bu meyl bir müddətdən sonra atanın evin hökmdarı olması və cəza sistemini idarə etməsi deməkdir. Ölkəmizdə ata övlad böyütmək və təhsil vermək məsuliyyətini anaya həvalə edir və ana ailənin maddi ehtiyaclarını ödəyən şəxs olur. Evin qida və geyim kimi maddi ehtiyaclarını ödəməklə bitdiyini düşünür, bu səbəbdən evə gələndə uşaqların səs-küyündən uzaq olmaq istədiyini, hətta uşaqların səsini eşitməyə dözə bilməyəcəyini və ayrı bir otaqda tək qalmaq istədiyini belə dilə gətirir. Bu, ailə münasibətlərinin zəifləməsinə, ailədəki cinsi rolları və vəzifələri lazım olduğu kimi yerinə yetirə bilməməyə, düzgün olmayan ictimailəşməyə və nəticədə ailənin əsl missiyasını açma bilməməsinə səbəb ola bilər. İndiki ailələrdə valideynlər, xüsusən də atalar özlərini uşaqlarının maddi ehtiyacları üçün böyük ölçüdə məsuliyyət daşıyırlar və nəticədə övladları üçün çox az vaxt ayırırlar. Bu, uşağın bir model olmadan böyüməsinə səbəb olur, beləliklə məsuliyyətin öyrənilməsinə və daxili nəzarət mexanizminin inkişafına mane olur. Bu səbəblərdə uşağa erkən yaşlarından ehtiyacı olan şeyləri vermək lazımdır ki, gələcək üçün ümidli ola bilsinlər. Əslində uşaqların ailələrindən gözlənilənləri çoxdur. Bir uşağın ən çox ehtiyac duyduğu şeylərə nəzər salsaq, yetərli qidalanma, valideynləri olan bir evdə sevgi və anlayışla baxılması, qorunması, hörmət və barış mühitində böyüməsi, dövrün ehtiyaclarına uyğun bir təhsil almaqdan başqa çox vacib ehtiyaclarının olmadığını görürük. Uşağın yaxşı bir təhsil fürsəti və rol modellərini və olması lazım olan modeli tapdığı zaman inkişaf etməsi, bir şəxsiyyət qazanması, bir peşə qazanması və cəmiyyətin faydalı bir üzvü olması heç də çətin deyil. Unutmaq olmaz ki, bu metodla cəmiyyətə gətirilən uşaqların sayı kifayət qədər çoxdur. Bu məqamda sağlam ailələrdə böyüyən uşaqların daha sağlam olduqlarını, cəmiyyətlə və özləri ilə daha sağlam ünsiyyət və qarşılıqlı mühit qurduqlarını bir daha xatırlatmanın faydalı olduğunu düşünürük. Təəssüf ki, uşağın axtardığı əlverişli şərtlər həmişə bir araya gətirilə bilməz. Uşaqlar çörək tapanda sevgi, sevgi tapanda isə çörək tapa bilməzlər, alçaldıla bilər, əzilir, döyülməkdən şikəst olur, ölməyə belə göz yumur və hətta bəzən ailə üzvləri tərəfindən bu arzuolunmaz vəziyyətə, ailə üzvləri tərəfindən dilənməyə, pis vərdislərə məruz qala bilərlər. (4,s.54)

Ailə tərbiyəsinin uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri. Gənc nəslin şəxsiyyət kimi formalaşmasında və cəmiyyət həyatına hazırlanmasında böyük rol oynayan amillərdən biri ailə tərbiyəsidir. Yetişən gənc nəslin ailədə düzgün tərbiyə olunması mühüm pedaqoji problem olmaqla bərabər, həm də cəmiyyətin, dövlətin prioritet məsələlərindən biridir. Çünki cəmiyyətin inkişafı, onun uğurlu gələcəyi bir çox cəhətdən yetişən nəslin tərbiyəsindən asılıdır. Gənc nəslin tərbiyəsi ailənin başlıca funksiyalarından, valideynlərin isə ən mühüm vəzifələrindən biridir. Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ailənin rolu əvəzəlməzdir. O, cəmiyyətlə inkişaf edən insan arasında vasitə rolunu oynayır. Məhz ailədə uşaq ilk şəxsiyyətlərə münasibətlər təcrübəsi qazanır, burada onun həyat mövqeyinin əsasları qoyulur. Uşaqılıqda qazanılan təəssüratlar onun sonrakı bütün həyatı boyu öz təsirini saxlayır.

Ailənin tərbiyə amili kimi böyük rolu və əhəmiyyəti də bununla bağlıdır. Uşağın şəxsiyyətinin bünövrəsi məhz ailədə qoyulur, onun xarakterinin bir çox keyfiyyətləri ailədə formalaşır. Gələcək vətəndaşın dünyagörüşü, tələbat və maraqları, mənəviyyəti ailə tərbiyəsinin düzgün təşkilindən çox asılıdır. İnsanın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına ailənin təsir gücü və müddəti baxımından heç bir digər sosial tərbiyə institutu ailə ilə müqayisə edilə bilməz. Belə böyük imkanlara malik olan ailə həm müsbət, həm də mənfi tərbiyə amili kimi çıxış edə bilər. (3, s.48)

Heç bir ailədə uşaq kortəbii şəkildə tərbiyə edilmir. Hansı valideyn olur olsun, o, uşaqların tərbiyəsində mütləq müəyyən pədaqoji məqsədi rəhbər tutur. Uşağın şəxsiyyətinə ailənin müsbət təsiri onunla bağlıdır ki, heç kəs ata-ana və ailənin digər üzvləri qədər uşağa sevgi və qayğı ilə yanaşa bilməz. Valideynlərin bir qisminin pədaqoji məqsədləri çox vaxt aydın xarakter daşmır, dəqiq olmur. Bu da uşaqların tərbiyəsi işinə böyük ziyan vurur. Lakin bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, ata-ananın böyük əksəriyyətinin öz qarşısına qoyduqları pədaqoji məqsədlər dəqiqliyi ilə seçilir. Pədaqoqlar valideynlərlə "siz öz uşaqlarınızda, hər şeydən əvvəl, şəxsiyyətin hansı keyfiyyətlərini tərbiyə etmək istərdiniz?" sualı əsasında anket sorğusu keçirilib. Əksər valideynlər belə cavab veriblər: düzlük, xeyirxahlıq, kollektivdə yaşamaq və işləmək bacarığı, böyüklərə hörmət, əməyə məhəbbət, vətəndaşlıq. Uşağın yaxşı adam olmasını istəmək ülvə hissidir, lakin qənaət bəxş deyil. Bu "yaxşı adam" anlayışına hansı xarakter əlamətlərinin, hansı vərdiş, bacarıq, adət, hiss və s. daxil olduğunu bu və ya digər dərəcədə dəqiq aydınlaşdırmaq, uşağı "yaxşı adam" kimi böyütməyin üsul və vasitələrini bilmək lazımdır. (6, s.29)

3-4 yaşlarından başlayaraq uşaqlarda yaşlıların davranışını müşahidə etmək, onların nümunəsi və təsiri nəticəsində xarakterin ilkin və davamlı əlamətləri formalaşmağa başlayır. Bu prosesdə uşağın ilk tərbiyəçiləri olan valideynlərin rolu xüsusilə böyükdür. Uşaqlar üçün müsbət təqlid obyektə olan valideynlər, onların uşağa müsbət münasibəti onun psixikası və davranışına daha əsaslı təsir göstərir. Məktəbəqədər uşaqlıq illərində uşağın şəxsiyyətində davamlı xassələr kimi özünü göstərən xarakterin əsas konturları görünməyə başlayır. Bu əlamətlər uşağın gündəlik praktik fəaliyyətində və adamlarda ünsiyyətində aşkar olaraq görünür. Nümunəvi, xarakterin müsbət əlamətləri kimi məqsədəyönəlməlik, işgüzarlıq, dözümlülük, məsuliyyətlik, xeyirxahlıq kimi iradi-əxlaqi hərəkətlər uşağın xarakterində əşyavi-praktik fəaliyyət prosesində özünü göstərir. Şəxsiyyətlərarası ünsiyyət prosesində onlarda istiqanlıq, xeyirxahlıq, sədaqətlik, üzviyolalq və s. kimi xüsusiyyətlər diqqəti cəlb edir. (2, s.149)

Nəticə. Informasiyaların sürətli inkişaf etdiyi yeniləşmə və qloballaşma şəraitində kütləvi kommunikasiya və təbliğatın genişlənməsi, cəmiyyətdə özünü göstərən bu və ya digər proseslər ailədaxili məsələlərə də təsir göstərir. Bu kontekstdə ailədaxili və şəxsiyyətlərarası münasibətlər məsələsi də müasir pədaqogika və psixologiyanın aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir. Ailədaxili münasibətlərin sağlam pədaqoji, psixoloji əsaslar üzərində, qarşılıqlı hörmət və məhəbbət əsasında qurulması cəmiyyətin inkişafını şərtləndirən amillərdəndir. Ailədaxili münasibətlər əsasən ata və ananın ailədəki rolu və münasibəti ilə şərtlənir. Bu münasibətlər həm ailənin möhkəmliyinə, həm də uşaqların tərbiyəsinə xüsusi təsir göstərir. Ailə münasibətlərinin əsasını ər və arvad münasibətləri təşkil edir. Onlar ailənin qoşa qanadlarıdır. Ailədaxili münasibətlər kontekstində valideynlərin uşaqları ilə münasibəti də önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələ hələ lap kiçik yaşlarından, məktəbəqədər dövrdən başlayır. Uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasında, psixi inkişafında, ətrafdakılarla rəftar və davranışında, idrak fəallığının inkişafında valideyn-övlad münasibətləri mühüm rol oynayır. Bu münasibətlər uşağın öz yerini, ailədəki rolunu müəyyənləşdirməkdə və özünü dərk etməsində, qabiliyyət və bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə önəmlidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Bayramov Ə., Əlizadə Ə. Sosial psixologiyanın aktual məsələləri. Bakı: 1998.
2. Çələbiyev N. Z. Uşaq psixologiyası. Bakı, 2005, 305s.
3. Quliyev S.M. Məktəblilərin mənəvi tərbiyəsində ailə, məktəb və ictimaiyyətin birgə fəaliyyəti. Bakı: 1982.
4. Ayşe Günalp, Tez danışmanı Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir Kabadayı, Farklı anne baba tutumlarının okul öncəsi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi. Konya-2007
5. Дониченко О.Г., Фелькер Ю.И. Модель психолого-педагогического сопровождения учителя в инклюзивном пространстве общеобразовательного учреждения, ГОУ СОШ № 1323
6. Захаров, А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка — М.: Просвещение, 1986.— 129 стр.

Гюнай Агаева

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о формировании личности ребенка в семейных отношениях. Подчеркивается, что отношения внутри семьи оказывают существенное влияние на психическое и физическое здоровье личности, отношения внутри семьи формируют детей как здоровую личность. Дети, которые растут в семье с отношениями, основанными на взаимном уважении, любви, терпимости и самопожертвовании между родителями, формируют здоровую личность.

Цель – изучить влияние семейного окружения на формирование личности ребенка, получить научные и теоретические знания по устранению семейных конфликтов, влияющих на развитие детей, воздержанию от споров при детях и созданию благоприятных условий для общения.

Методология – подходы и идеи, выдвигаемые в классической и современной психологии, применимых к семейным отношениям и их влиянию на формирование личности ребенка, теории, основанные на изучении проблем, связанных с развитием личностных качеств ребенка.

Результаты исследования – В рамках исследования были проанализированы семейное воспитание, влияющие на формирование личности детей отношения родителей к детям и родителей между собой, также были выявлены положительные и отрицательные результаты.

Ключевые слова: семейное воспитание, семейные отношения, взаимоотношения родитель-ребенок, взаимоотношения мужа и жены, формирование личности, воспитание ребенка

Gunay Agayeva

**THE ROLE OF FAMILY RELATIONSHIPS IN THE FORMATION
OF CHILDREN'S PERSONALITY**

ABSTRACT

The article talks about the formation of the child's personality in family relationships. It is emphasized that relationships within the family have a significant impact on the mental and physical health of individuals. Relationships within the family shape children as healthy personalities. Children who grow up in the family with relationships based on mutual respect, love, tolerance and self-sacrifice between parents develop healthy personalities.

Purpose – to study the influence of the family environment on the formation of a child's personality, to obtain scientific and theoretical knowledge on the elimination of family conflicts that affect the development of children, refraining from arguments in the presence of children and creating favorable conditions for communication.

Methodology – approaches and ideas put forward in classical and modern psychology, applicable to family relationships and their influence on the formation of a child's personality, theories based on the study of problems related to the development of a child's personal qualities.

Research results – The study analyzed family upbringing, influencing the formation of the personality of children, the attitude of parents to children and the parents among themselves, and positive and negative results were also identified.

Keywords: *family education, within the family relationships, parent-child relationship, husband and wife relationship, personality formation, child education*